

ZEE WOORDEN

Een speurtocht naar de naamsverklaring van zandbanken, geulen en andere 'zee-begrippen'

Heb je je wel eens afgevraagd waarom de zandbank 'Trapegeer' zo heet, of hoe de 'kabeljauw' aan zijn naam gekomen is? Of ben je veeleer benieuwd naar de persoon achter de 'Thorntonbank' of naar de ontstaansgeschiedenis van de maritieme term 'kraaijenest'? Geen nood, wij zochten de betekenis van de meest intrigerende zeewoorden voor je op en presenteren hieruit per editie van De Grote Rede twee termen: telkens één naam van een zandbank of geul op zee, en één niet-toponiem. Met de hulp van een experten-team waagt De Grote Rede zich op het gladde ijs van de historische en etymologische woordverklaring en laat je meegenieten van de 'best professional judgment' van deze zeewoordenaars.

AKKAERTBANK

De Akkaertbank flankiert het vaarwater naar de Westerschelde en ligt op 15-20 km uit de kust van Oostende-De Haan. Omdat deze stabiele zandbank vrij diep ligt, valt ze niet op op de huidige Vlaamse zee-kaarten. Gedetailleerde multibeam opnames door de Vlaamse Hydrografische Dienst (mei 2000) tonen aan dat het een zandlichaam is bestaande uit een reeks noordwest-zuidoost georiënteerde ruggen. Acht van die zandruggen hebben een diepte van minder dan 10m onder het laagwaterniveau. De rest van de bank ligt dieper. De meest westelijke ruggen vertonen aan de zuidoostzijde een forse afbuiging naar het oosten.

Naam van een bank ontleend aan een geul

De naam Ackart treffen we reeds aan op de zeekaarten van halweg de 17de eeuw (Vlaanderen in oude kaarten – Bossu 1983). Daar is het steevast een diepte of geul, en geen zandbank! Ook Duclos (1873) en de Flou (1914-18) vermelden *den Akkaard* als een geul of vaarwater. Op de kaart van Stessels (1866) is geen spoor meer te bekennen van een gelijknamige geul. Pas in de periode 1924-1929 duikt de naam opnieuw op, maar nu als de aangrenzende Akkaertzandbank. We mogen er dus van uitgaan dat de bank zijn naam ontleend heeft aan de geul Ackart.

De geul van Ackaert, of een gevaarlijk water?

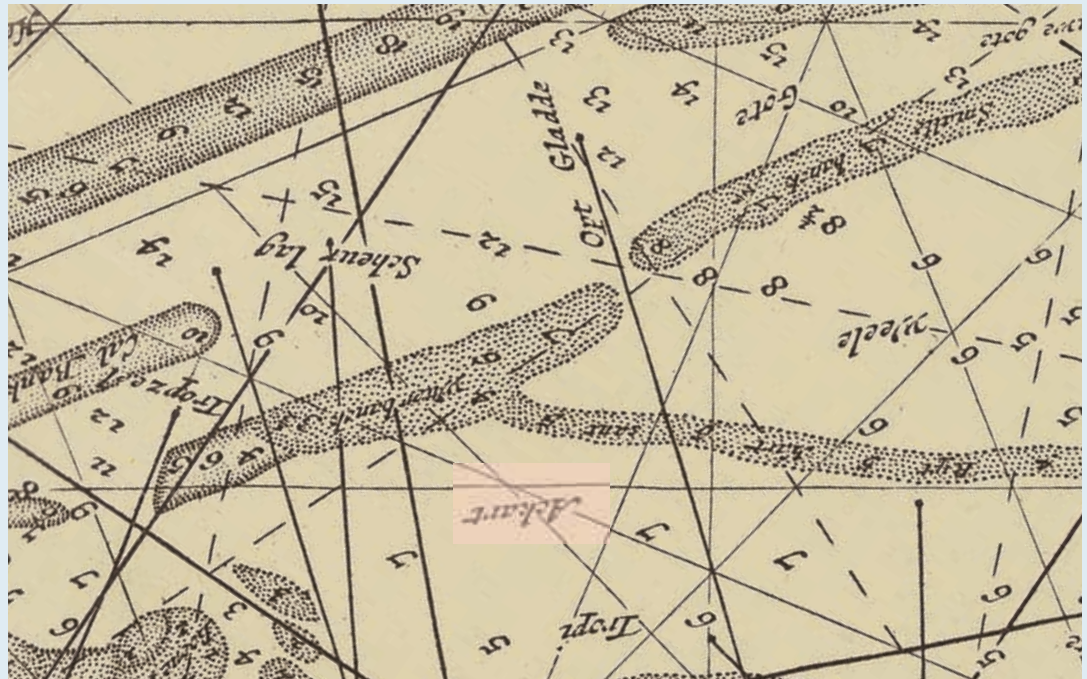
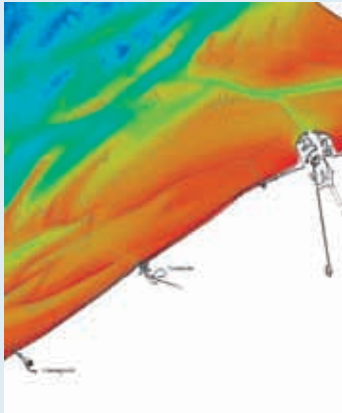
Het eerste deel is vormgelijk met de courante West-Vlaamse familienaam Akkaert, die onder tal van gedaanten voorkomt en al in de 13de eeuw is geattesteerd, o.m. in Ieper (Debrabandere 2003 i.v. Ackaert). Ook nu nog is Ackaert een vrij veel

voorkomende familienaam in West-Vlaanderen (312 vermeldingen op www.familie-naam.be, voornamelijk in het Brugse), met stambomen die teruggaan tot 1580 (te Duinkerke: www.geneanet.org). De naam stamt uit een Germaanse voornaam *Aghard*, gevormd uit *agi* 'scherp als de snede van een zwaard' en *hardu* 'sterk'. Er zijn overigens nog meer maritieme toponiemen van een persoonsnaam afgeleid, denken we maar aan de Thorntonbank. We hebben echter geen weet van een of andere Ackaert uit de 17de eeuw of van daarvoor, die zijn naam aan de geul zou kunnen hebben doorgegeven.

Er dient zich echter ook een alternatieve verklaring aan. Het valt op dat nogal wat waterlopen en stilstaande waters in onze streken namen dragen op *-aard* (soms ook *aart* gespeld), bv. *Keignaert*, *Leegaard*, *Blankaard*, *Kalkaert*. In de gewone woordenschat wordt het achtervoegsel *-aard* voornamelijk gebruikt om mannelijke persoonsnamen te vormen, dikwijls met een negatieve bijklank, bv. *luiaard*, *gierigaard*, *lafaard*. Het suffix wordt echter ook personificerend gebruikt in de plaatsnaamgeving. In veldnamen heeft het, zijn ongunstige bijbetekenis behouden: te droge stukken land heten soms *Droogaard* en moeilijk te bewerken grond *Taaiaard*. Bij waternamen lijkt die negatieve gevoelswaarde dan weer minder in het geding: *Blankaard* bv. is afgeleid uit *blank* en betekent 'het heldere water', wat eerder een positieve waardering inhoudt. Dat is dan weer niet het geval voor ons toponiem *Akkaard*, gesteld dat het ook zo'n *-aard*-afleiding is. Het eerste deel zou dan namelijk teruggaan op het verdwenen werkwoord *aken*. Dit werkwoord is etymologisch hetzelfde als het Oudengels *acan*, waaruit het tegenwoordige Engelse werkwoord *ache* (met als betekenis 'kwellen, pijn doen') is afgeleid. Tot dezelfde woordfamilie behoort het Middelnederlandse zelfstandig naamwoord *akel* 'leed, onrecht, schade', waarop

het Nederlandse adjectief *akelig* teruggaat. De Ackart of akaard was in die optiek een vaargeul waardoor het niet makkelijk waren was, die de schipper moeite en kwelling bezorgde.

Toeval of niet, exact op deze locatie zonk op 25 augustus 1984 het Franse cargo- en containerschip 'Mont Louis' na een aanvaring met de ferry Olau Britannia. In de maand die volgde ontstond er heel wat heisa toen bleek dat de Mont Louis o.a. houders met het gevaarlijke uranium hexafluoride aan boord had, waarvan er enkele aanspoelden op het strand van De Haan... Begin oktober waren het volledige schip en de lading geborgen.

Oostende

Zeebrugge

Westerschelde

■ Op een hedendaagse dieptekaart is de Akkaertbank herkenbaar als een langwerpige zandmassa met driehoekig westereind, gelegen op ca. 20 km uit de kust van Oostende (onderaan). De bank is kennelijk genoemd naar een gelijknamige geul de Ackart, die reeds terug te vinden is op 17de eeuwse zeekaarten en ten zuiden van de gelijknamige huidige bank ligt (boven rechts) (bronnen: resp. digitaal terreinmodel RCMG-UGent op basis van single-beam gegevens Afdeling Kust, MD&K, en 'Nieuwe Groote Ligtende Zee-Fakkel' 1681-1684)

MISTPOEFER

Mistpoef is de West-Vlaamse variant van het Algemeen Nederlandse *mistpoffer*, waaronder een doffe knal wordt verstaan die soms bij rustig, nevelig weer op zee wordt gehoord. In het woordenboek van Van Dale wordt dat geluid vergeleken met een ont-plofing. Gezelle heeft het in *Loquela* over een „dof geruchte, gelijk het gedoef van een verren donderslag of van een stuk groef geschut, dat men over zee en als uit den mist hoort daveren” en Desnerck vergelijkt het in zijn *Oostends Woordenboek* met een kanonschot. De etymologische verklaring van het woord heeft weinig voeten in de aarde: het grondwoord is afgeleid van het werkwoord *poffen* of *poefen*, dat op zijn beurt teruggaat op *pof*/*poef*, een klanknabootsend woord voor een kort, knallend geluid. De bepaling *mist-* wijst erop dat het geluid bij mist wordt waargenomen.

Een doffe knal op zee

De in Brugge geboren bioloog en astrofysicus Marcel Minnaert (1893 – 1970), die later hoogleraar sterrenkunde werd aan de universiteit van Utrecht, wijdt in zijn boek *De natuurkunde van 't vrije veld* (Minnaert 1941) enige aandacht aan het verschijnsel. Hij stelt dat *mistpoffers* het meest worden waargenomen in de zomer, vooral in de maand juli, en wel tussen 10 en 16 uur. Het fenomeen zou zich nooit 's nachts voordoen en haast altijd op mooie, warme dagen, bij hoge temperatuur en rustige, onbewolkte, windstille lucht of lichte nevel. Gehoord op het strand, zo schrijft hij, lijkt het geluid uit het westen te komen.

Verder meldt Minnaert dat vissers de doffe knallen ook *zeepoefers*, *zeedoffers*, *mistbrommen*, *gonzen* of *balken* noemen. Helaas zegt hij er niet bij in welke dialecten hij elk van die namen heeft gehoord. *Mistpoffers* zijn overigens helemaal geen exclusiviteit van de Noordzee want zeer veel talen en regio's hebben een benaming voor het verschijnsel (Minnaert 1941, Talman 1907, Terada 1915). In Italië heeft men het o.a. over een *marina*, *mugito*, *bomba*, *rombo*, *boato* of *brontidi*. De Engelstalige wereld heeft het over *barisal guns*, in het franstalige Haïti spreekt men over een *gouffre*, en Duitsland gebruikt de term *Nebelzerteiler* (letterlijk: mistverdelers) of *Nebelknall*. Japan is bekend met het fenomeen *uminari*, de Filipijnen met de *retumbos*, en ook Congo, Ierland, Australië, Centraal-Amerika en IJsland kennen het verschijnsel. En de vissers van Newfoundland spreken van *sea farts* (“zeescheten”) wanneer ze het hebben over het verschijnsel *mistpoef*.

Naar een verklaring: eerst de meest waarschijnlijke...

Er zijn nogal wat verklaringen de revue gepasseerd. Twee daarvan blijven min of meer overeind. Volgens de eerste, te vinden in een *Monthly Weather Review* uit 1915 (Terada 1915), wordt een *mistpoef* voortgebracht door de weerkaatsing van inslaande golven tegen rotsige kusten en de transmissie van dit geluid over grote afstand door de waterkolom en/of de lucht. Deze stelling is gebaseerd op onderzoek van dr. Terada aan de ZO-kust van Japan. In het geval van de Vlaamse kust zou het dan kunnen gaan om golven die inbeuken tegen de Kanaalkusten en vanuit westelijke richting tot bij ons hoorbaar zijn. Dat *mistpoefers* vooral blijken voor te komen bij rustig (mistig) weer, houdt verband met het feit dat er dan weinig of geen andere stoorgeluiden (zoals bv. wel bij storm) zijn.

Een tweede uitleg sluit aan bij wat te vinden is op de educatieve website van de universiteit van Denver (www.du.edu/~jcalvert/wavesbarisal.htm). Deze noemt geen concrete bron van het geluid, maar plaatst het verschijnsel in een bredere context en stelt dat diverse sterke geluiden (zoals donder, sterke branding, kanonschoten, etc.) heel ver kunnen dragen door reflectie in de bovenste lagen van de atmosfeer. Ter ondersteuning vermelden de auteurs diverse gevallen waarbij sterke geluiden in twee zones hoorbaar zijn: één binnen een zeker bereik van het brongebied en een tweede op veel grotere afstand. Tussentijdens blijft het geluid niet te worden waargenomen. De verklaring is dat de geluidsgolf deels in hogere luchtlagen terechtkomt waar het reflecteert, om vervolgens honderden kilometers verder het aardoppervlak te bereiken. Dit geeft een verklaring waarom de kanonschoten bij een zeeslag tussen Engelsen en Nederlanders op 1 juni 1666 in het Kanaal, wel hoorbaar waren in Londen maar bijvoorbeeld niet in Dover, dat zich tussen Londen en het slagveld bevond. Analoge bevindingen werden gemaakt door van Everdingen, die tijdens de eerste Wereldoorlog het geluid van explosies bestudeerde en vaststelde dat het kanongebulder uit de Flanders Fields wel hoorbaar was in het oosten van Engeland, maar niet in een zone tussentijdens. Ook viel hem op dat de geluiden vooral in de zomer voorkwamen, en maar heel zelden in de winter.

Daar waar de “Denver-groep” de reflectie van de geluidsgolven situeert op zeer grote hoogte, vermoedt prof. Walter Lauriks (KU Leuven) dat deze geluidsheerkaatsing op slechts enkele honderden meter hoogte plaatsvindt. Zo is het goed denkbaar dat bij temperatuursinversie - d.i. een warme luchtlaag die over een koude luchtlaag schuift, vaak met mist (!) gepaard gaat - het geluid

op deze temperatuurspronglaag wordt afgebogen. Geluidsgolven veranderen immers van richting als ze in een laag terechtkomen met een andere geluidssnelheid (bv. ten gevolge van een andere temperatuur).

... dan de mythe

Naast deze plausibele verklaringen zijn er ook allerlei gissingen de wereld in gestuurd over de oorzaak van het verschijnsel. Zo is het onder meer toegeschreven aan verre misthoorns of aan een luchtmassa die warmer wordt dan haar omgeving en ineens opstijgt. Lokale vissers waren bang van het geluid en schreven het toe aan golven die bij zeer dichte mist op de zandbank slaan. Ook aardbevingen, een donderslag op afstand of de knal van verre kanonnen zijn als oorzaak voor de *mistpoef* geopperd.

In dit verband is wel eens gesteld dat de *mistpoef* zijn oorsprong vindt in de Franse periode van onze vaderlandse geschiedenis, meer bepaald in de meimaand van het jaar 1798. Toen kreeg de Engelse admiraal Popham opdracht om in de haven van Oostende de sluizen van Slijkens te vernielen. Het commando, dat aan land was gegaan bij Liesjemorre (gebied ten oosten van de havengeul) verloor in een plots opkomende mist zijn weg. Ze viel in een hinderlaag van de Fransen - die onder het bevel stonden van commandant Muscar, naar wie een Oostendse straat is genoemd - en moest, met verlies aan manschappen, noodgedwongen terugkeren naar de 37 Engelse boten op zee... Om de vluchtende bootjes door de dichte mist te loodsen, werd er op de wachtende zeeschepen regelmatig een kanonschot afgevuurd. Vandaar de uitdrukking “*mistpoef*”... J.B. Marchal, die hierover schrijft, ontkracht deze verklaring eigenlijk zelf al door te stellen dat de reden voor de moeilijke terugkeer niet de mist, maar wel de storm was. En mist en storm gaan nu eenmaal niet samen!

Bronnen

- MARCHAL, J.B. 1949. De Historie van het Sas [onuitgegeven bron].
- MINNAERT, M. 1941. Geluid – warmte – electriciteit. In: De natuurkunde van 't vrije veld, 3 delen, 1937-1942, Thieme, Zutphen: 45-46.
- <http://www.du.edu/~jcalvert/waves/barisal.htm>
- TALMAN, C.F. 1907. Notes from the weather bureau library. In: Monthly Weather Review, December 1907: 575-576.
- TERADA, T. 1915. Oceanic noises: uminari. In: Monthly Weather Review, July 1915: 314-315.